

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 94(497.411/.432)"12"

Prejeto: 6. 4. 2016

Martin Bele

univ. dipl. zgodovinar, podiplomski študent, asistent, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino,
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor
E-pošta: martin.bele@gmail.com

Friderik V. Ptujski

IZVLEČEK

Današnja slovenska Štajerska je bila v 13. stoletju razdeljena med več zemljiških posestnikov, med katerimi je imel največjo moč štajerski vojvoda. Drugi večji posestniki sta bili predvsem krška škofija in salzburska nadškofija, katere ministeriali so bili tudi gospodje Ptujski. Leta 1246 je umrl zadnji moški pripadnik rodbine Babenberžanov, ki je do tedaj vladala vojvodinama Štajerski in Avstriji. 23 let po njegovi smrti je umrl tudi zadnji koroški vojvoda iz rodbine Spanheimov. Konec obeh dinastij je sprožil dolg boj za njuno dediščino in tekmece so se pridruževali različni lokalni plemiči. Friderik V. Ptujski je bil eden tistih, ki jim je v času teh bojev uspelo odlično izrabiti ta položaj. Okoriščal se je s pomočjo aktualnega štajerskega vojvode, ki pa si ga ni pomišljal zapustiti, če si je več prednosti obetal pri naslednjem. Svojim potomcem je tako zagotovil visok položaj na ravni celotne Štajerske.

KLJUČNE BESEDE

Friderik V. Ptujski, slovenska Štajerska, vojvodina Štajerska, 13. stoletje, Bela IV., Otakar II. Přemysl, Rudolf I. Habsburški, bitka pri Dürnkrutu

ABSTRACT

FREDERICK V OF PTUJ

In the 13th century, present-day Slovenian Styria was divided among several landowners, with the most prominent being the Duke of Styria. Other major landowners were the Diocese of Gurk and the Archdiocese of Salzburg, with the Lords of Ptuj as its ministeriales. The last male member of the Babenberg line, which had until then ruled the duchies of Styria and Austria, died in 1246. Twenty-three years after his death followed the death of the last Carinthian duke from the House of Spanheim. The end of the two dynasties triggered a long struggle over their inheritance in which a number of local noblemen took part as well. Frederick V of Ptuj was one of those who used these contentions to their best possible advantage. He received many favours from the current Styrian duke, but did not hesitate to turn his back on him if he expected to benefit more from his successor. In this way, he also managed to bring his descendants in high provincial positions.

KEY WORDS

Frederick V of Ptuj, Slovenian Styria, Duchy of Styria, 13th century, Bela IV, Ottokar II of Bohemia, Rudolf I of Habsburg, Battle of Dürnkrut

Iz Vzhodnofrankovske države je po izumrtju vzhodnofrankovskih Karolingov (leta 911) izšlo t. i. nemško kraljestvo (*regnum Teutonicum*). Nemški kralj Oton I. je sredi 10. stoletja svojo oblast razširil še nad Italško kraljestvo, nato pa se je leta 962 v Rimu dal kronati za cesarja. Cesarstvo na zahodu (*Sacrum imperium Romanum*) je bilo tako obnovljeno. Vanj je velika večina današnjega slovenskega ozemlja nato spadala skoraj devet stoletij. Kmalu po porazu Mađarov pri Augsburgu leta 955 je na vzhodni meji cesarstva nastala vrsta (mejnih) grofij, ki naj bi državo varovale pred slovansko in ogrsko nevarnostjo.¹

V zadnjih desetletjih 10. in predvsem v 11. stoletju so na današnjem slovenskem ozemlju nastajala zemljiška gospodstva – temeljne enote fevdalnega družbenega in gospodarskega sistema v naslednjih stoletjih. Mreža zemljiških gospodstev je nastajala s podeljevanjem kraljeve zemlje oziroma vse tiste zemlje, ki v tistem trenutku še ni imela lastnika in je z njo razpolagal vladar. Med prvimi prejemniki velikih posesti so bile škofije. Tako je salzburska nadškofija že leta 860 na območju, poseljenem s predniki Slovencev, prišla do nekaterih dvorov (na današnjem Štajerskem in Koroškem). V približno istem času (ali malo kasneje) si je očitno pridobila tudi posest v Podravju (s Ptujem), pred sredo 11. stoletja pa Rajhenburg v Posavju.² Ptuj je bil že v karolinškem obdobju pomembno upravno središče. Imel je tudi izjemno pomemben prometni položaj, saj je tam v 9. stoletju najbrž stal most čez Dravo, iz kraljevih rok predan v upravo Salzburgu. Domnevamo lahko, da je šlo za rimski most, ki je ostal v rabi vse do poznega srednjega veka, ko je Drava spremenila strugo. Ptuj je bil najpomembnejši kraj v okviru salzburske posesti na Dravi in Savi na prostoru današnje Slovenije ter najpomembnejši kraj v celotnem slovenskem prostoru v prvem tisočletju.³

Začetek zgodovine gospodov Ptujskih spada v čas po sklenitvi miru med Ogrsko in salzburskim nadškofom (1131).⁴ Naloga te rodbine, ki je bila ena najpomembnejših ministerialnih rodbin salzburskih nadškofov, je bila poleg uprave salzburske posesti obramba meje pred pogosto sovražno Ogrsko. Gospoda Friderika I. Ptujkega (ime Friderik se v rodbini pojavi v prav vsaki generaciji) srečamo kmalu po letu 1130. Ptujski med salzburskimi ministeriali že na začetku zasedajo eno vodilnih mest, kar nakazuje na to, da so že pred tem imeli pomembno vlogo, tako da se dinastija takrat ni formirala popolnoma na

novu. Friderik je bil, kakor se zdi, iz Bavarske, ki je bila v tistem času že gosto naseljena, in je v spremstvu salzburskega nadškofa Konrada I. dosegel najprej območje Koroške. Tam je verjetno opravljal službo salzburskega gradiščana na gradu Stein v Labotski dolini, zatem pa prišel na Ptuj.⁵

Verjetno si je Friderik nov položaj prislužil z izrednimi organizacijskimi in vojaškimi sposobnostmi v bojih z Ogri, še preden je njegov gospod z njimi sklenil mir. Kot takemu mu je bila nato očitno zaupana obramba Ptuja – najpomembnejšega salzburskega kraja v širši regiji. Zaupanje salzburskih nadškofov v vojaške sposobnosti Ptujskih so potomci gospoda Friderika I. vsekakor upravičili in ga večkrat celo presegli. Ptujski so v naslednjih desetletjih Ptuj uspešno branili pred ogrskimi napadi, vendar so se začeli obnašati vedno bolj svojeglavo in prav nič kot poslušni salzburski ministeriali. Preden se posvetimo samemu Frideriku V., omenimo nekaj njegovih prednikov in drugih sorodnikov, ki so se vedno bolj izvijali izpod oblasti salzburskih nadškofov in se približevali štajerskim vojvodom. Frideriku V. je proces vstopanja v štajersko deželno zvezo v svojem času uspelo dokončati, pri tem pa se je opiral na to, kar so dosegli že njegovi predniki.

Friderika II. (sina Friderika I.) v virih prvič zasledimo šele leta 1153. Položaj na meji z ogrskim kraljestvom je bil tedaj zelo drugačen kot v začetku stoletja. Dežela na nemški strani meje je bila namreč, kot poroča kronist, posejana z vasmi in gradovi, po drugi strani je Friderik II. očitno pustošil po ogrski zemlji. Tako je ogrski kralj Geza II. leta 1161 celo prosil salzburskega nadškofa, naj Friderika in vsakega, ki bi vznemirjal njegovo zemljo, ostro kaznuje. Po letu 1130 se je na današnjem slovenskem Štajerskem meja proti Ogrski ustalila na liniji približno od Radgone do Ptuja in je do konca stoletja ostala nespremenjena.⁶

Leta 1180 se je v virih prvič pojavil Friderik III. (še kot deček), sicer ded Friderika V.⁷ Prav ta mož je bil nekoliko pozneje najbolj zaslužen za to, da se je meja med cesarstvom in Ogrsko pomaknila naprej proti vzhodu. Uspelo se mu je povzpeti med najaktivnejše plemiče z območja današnje slovenske Štajerske nasploh. Proti koncu leta 1192 je v Brežah zaman skušal ujeti kralja Riharda Levjesrčnega, ki je malo pred tem doživel brodolom pri Ogleju in zatem poskušal zbežati na sever. Riharda v Brežah res ni ujel, vendar le ni šlo za popoln neuspeh, saj je v tej akciji zajel več njegovih spremljevalcev.⁸ Po-

¹ Kosi, *Quae terram nostram*, str. 64–66, 90; Kosi, *Visoki in pozni srednji vek*, str. 61, 68; Štih in Simoniti, *Na stičišču svetov*, str. 89–90; Rexroth, *Deutsche Geschichte*, str. 20–23.

² Gradio II, št. 172; Štih, Simoniti, *Na stičišču svetov*, str. 78–79; Brunner, *Herzogtümer und Marken*, str. 77–79; Štih, Salzburg, str. 178–186; Kos, *Vitez in grad*, str. 360.

³ Gradio II, št. 473; Kosi, *Zgodnja zgodovina*, str. 42, 44, 50; Štih, Salzburg, Ptuj, str. 537.

⁴ Gradio IV, št. 105, 109; Kosi, *Zgodnja zgodovina*, str. 42, 44, 51; Štih, Salzburg, Ptuj, str. 537.

⁵ MDC III, št. 525, 543, 590, 608; SUB II, št. 154, 175; Štih, Salzburg, str. 187; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 74–75; Hajdinjak in Vidmar, *Gospodje Ptujski*, str. 16.

⁶ UBSt I, št. 466; Gradio IV, št. 439; MDC III, 1030, 1031; Hajdinjak in Vidmar, *Gospodje Ptujski*, str. 17.

⁷ Kos, *Vitez in grad*, str. 304–305; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 79 (genealoška tabela gospodov Ptujskih).

⁸ Gradio IV, št. 817–818; Thorau, *Die Kreuzzüge*, str. 96–97; Hajdinjak in Vidmar, *Gospodje Ptujski*, str. 18.

leg tega si je Friderik ugled in moč pridobil v bojih proti Ogrom, ki jim je ob koncu stoletja iztrgal ormoški okoliš severno od Drave in vzhodno od Ptujja.⁹ Meja se je torej premaknila do prostora Središča ob Dravi. Sled o teh vojaških uspehih se je ohranila v poznejši listini Friderika IV. (1222), s katero je potrdil daritev svojega očeta, ki je bil nemškemu viteškemu redu podelil svojo lastnino pri Veliki Nedelji s polovico desetine. To se je zgodilo v času, ko je tamkajšnjo pusto in neobljudeno zemljo iztrgal Ogrom in jo najprej spravil pod svojo oblast. Središče osvojenega ozemlja, ki ga Friderik ni poklonil križnikom, ampak ga je obdržal kot salzburski fevd, je postal Ormož.¹⁰

V začetku 13. stoletja se je Friderik III. vpletel še v spor za vladarski prestol, za katerega sta se po smrti cesarja Henrika VI. (1197) najprej borila Oton Welf in Filip Švabski, po smrti slednjega leta 1208 pa še Friderik Staufovski, bodoči cesar Friderik II. Friderik Ptujski se je ravnal glede na trenutno politično situacijo in se je v različnih trenutkih morda zadrževal pri vseh treh (ali vsaj dveh).¹¹ Zanje je bil pač dragocen kot vojaški zaveznik, najbrž precej poznan zaradi svojega zasledovanja angleškega kralja in trganja zemlje Ogrom. Poleg vsega se je Friderik III. leta 1217 udeležil še križarskega pohoda vojvode Leopolda VI. v Egipt. Ta križarska epizoda je bila za Friderikov prestiž gotovo ključna glede na v virih izpričan ugleden položaj, ki ga je (kot »bogat nemški plemič«) med drugim užival kot diplomatski posrednik med nemškimi in ogrskimi križarji. Aprila 1218 je viteškemu redu ivanovcev (hospitalcev) v Jeruzalemu podelil hišo v Brežah.¹²

Kralj Friderik Staufovec, zmagovalec omenjene boja za vladarski prestol, je 1. septembra 1214 v Aachnu izdal listino, ki jo je naslovil na duhovščino in ministeriale krške škofije. Kot je v njej poudaril, so jih on in njegovi predniki vedno častili in ljubil. Da bo med njimi in omenjeno škofijo nekakšna stalna zveza, jih je zdaj prosil, da bi za svojega novega škofa izvolili njegovega »ljubega prošt«, brata Friderika s Ptujja. Človek, za katerega je prosil, je bil Henrik, brat Friderika III. Ptujskega.¹³ Henrik Ptujski (prošt pri Gospe Sveti), rojen okrog leta 1160, je bil leta 1202 omenjen kot župnik na Petersbergu v Brežah. Po kraljevi prošnji je dejansko postal krški škof (1214–1217). Leta 1215 se je udeležil četrtega lateranskega koncila v Rimu. Da je lahko pokril svoje potne stroške v Italijo, je moral med drugim zastaviti osem kmetij, pozneje pa si je denar očitno izposojal tudi v Bologni. Leto zatem se je udeležil salzburskega provincialnega koncila. Junija 1217 ga še najdemo ob njegovem nadškofu Eberhardu, v čigar listini je pričal v Brežah, a je že septembra istega leta umrl.¹⁴

V drugi polovici tridesetih let 13. stoletja, ko je Friderik Staufovec (ki je medtem postal cesar) avstrijsko-štajerskem vojvodi Frideriku Babenberškemu začasno zaplenil posesti, sta sinova Friderika III. Ptujskega Friderik IV. in Hartnid I. izkoristila trenutne razmere, zapustila avstrijsko-štajerskega vojvodo ter se pridružila njegovemu nasprotniku cesarju. Leta 1239 se je Hartnid celo pojavil pri cesarju v Pavii, kjer je ta posebej zanj izdal listino v zvezi z njegovo hčerjo Adelajdo.¹⁵ Še zadnji večji in do danes ohranjeni dokaz naklonjenosti cesarja do gospodov Ptujskih je njegovo fevdno pismo »v zvezi z Bistrico«, ki ga je leta 1244 prav tako izstavil za Hartnida.¹⁶ Ni sicer povsem jasno, za katero Bistrico v obravnavanem primeru gre, čeprav lahko glede na ostale okoliščine zaključimo, da je govora o današnji Slovenski Bistrici.¹⁷ Ko si je avstrijsko-štajerski vojvoda ob koncu

⁹ SUB II, št. 567; MDC I, št. 313; Štih, Salzburg, Ptuj, str. 540–541.

¹⁰ Gradio IV, št. 817; UBSt II, št. 203; Štih, Salzburg, Ptuj, str. 541; Kos, *Vitez in grad*, str. 335–336, 374.

¹¹ Friderik je pričal v dveh listinah kralja Filipa (avgusta 1207 v Würzburgu in oktobra 1207 v Erfurtu). V tretji je bil omenjen kot porok svojemu nadškofu. V sklopu dogodkov boja za oblast v cesarstvu med Staufovcem Friderikom in Welfom Otonom najdemo različne plemiče, med drugim štajerskega vojvodo Leopolda, koroškega vojvodo Bernarda, pa tudi Friderika III. Ptujskega, Gotfrida II. Grabštajnskega in Rajnberta II. Cmureškega. Vsi ti so maja 1212 v Nürnbergu pričali v Otonovi listini, s katero je samostan v St. Florjanu sprejel v svoje varstvo. V zelo kratkem času pa so se omenjeni plemiči obrnili proti njemu in stopili na stran Staufovca Friderika. Februarja 1213 je Friderik v Regensburgu izdal listino za isti samostan. Priče so bili vojvodi Leopold in Bernard, Gotfrid II. Grabštajnski, Rajnbert II. Cmureški in Friderik III. Ptujski. Šlo je torej za iste osebe, ki so manj kot leto pred tem pričale v Otonovi listini in so se zdaj pridružile njegovemu nasprotniku. Franc Kos v Gradiu listine iz Regensburga ne obravnava podrobneje. Nasprotno se ji August Jaksch posveti nekoliko bolj in navede: »Zeugenreihe wörtlich aus n. 1670 abgeschrieben.« To meče dvom na verodostojnost celotnega seznama prič omenjene listine in vzbuja sum, da je bil seznam listini le pripisan (imena sicer niso enako črkovana), saj gre pri obeh listinah očitno za isti samostan. Vprašanje ostaja odprto. MDC IV/1, št. 1606, 1670, 1679; SUB III, št. 608, 625; Gradio V, št. 116, 194, 204.

¹² MDC III, št. 1776; Gradio V, št. 286; Kosi, Cruciferi – Cru-

cesignati, str. 324; Kosi, Križarske vojne, str. 83; Kos, *Bleske zlate krone*, str. 115.

¹³ MDC I, št. 451; Gradio V, št. 227; BUB I, št. 180, 185; BUB II, št. 267; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 79.

¹⁴ MDC I, št. 389, 452, 453, 457, 467–469, 473, 489; Obersteiner, *Bischöfe von Gurk*, str. 80–83, 85; Jaksch, *Geschichte Kärntens 1*, str. 345.

¹⁵ Gradio V, št. 707.

¹⁶ UBSt Erg., št. 55: *Item eyn lateinischen lebenpryff umb Veyst-rycz aim von Petaw mit namen Hartnuden von Petaw von Frydrichen Remischen chaysser zu Jerusalem und Sicilien kunigen etc. geben. Des datum stet anno MCCXLIII.*

¹⁷ Glede na ohranjene podatke je cesar Hartnidu deželnoknežjo Bistrico v fevd podelil kljub dejstvu, da je bil v tistem trenutku (1244) s štajerskim deželnim knezom Friderikom II. Prepirljivcem v dobrih odnosih. Čas Friderikovega državnega preklica je bil v tistem trenutku že mimo, prav tako je bil avstrijsko-štajerski vojvoda Friderik še živ, torej cesar Štajerske še ni obravnaval kot cesarstvu zapadlega državnega fevda. Friderik V. Ptujski je pozneje (1279) in v sklopu nekega drugega dogovora Rudolfu Habsburškemu za 600 srebrnih mark prepustil svoje posesti v Bistrici, ki jih je do tedaj imel v zastavi, in se s tem odpovedal pravicam, ki mu jih je glede te zastave dajalo kraljevo pismo. Čeprav v listini o tem kra-

tridesetih let spet priboril babenberške dežele, sta Hartnid in Friderik svojim zvezam s cesarjem navkljub dosegla soglasje tudi z njim ter se spet pojavila kot njegovi priči.¹⁸

Zadnje veliko dejanje Hartnida I. je bilo povezano s smrtjo avstrijsko-štajerskega vojvode Friderika II. (1246), zadnjega moškega člana rodbine Babenberžanov. Posledično se je razvnel dolg boj za njegovo dediščino, ki je s prekinitvami trajal vse do leta 1311 (oziroma 1335). Tekmecev je bilo (predvsem za nekdanja babenberška ozemlja) več, pridruževali pa so se jim lokalni plemiči. Eden najpomembnejših tekmecev za vojvodino Avstrijo in Štajersko je bil ogrski kralj Bela IV., ki je skušal več štajerskih plemičev podkupiti, da bi vstopili v njegov tabor. Med podkupljenimi je bil tudi mladi Friderik V. Ptujski.¹⁹ Medtem je njegov oče Hartnid deloval drugače. Že leta 1186 je tedanji štajerski vojvoda Otokar IV. Štajercem izdal listino svoboščin, imenovano Georgenberški privilegij, ki ga je cesar Friderik II. leta 1237 potrdil in še razširil. Skupina Štajercev je leta 1249 izdelala ponaredek še ene cesarjeve potrditve privilegija z dodatkom, ki je določal, da imajo Štajerci v primeru smrti starega vojvode brez moškega potomca sami pravico odločati o tem, kdo bo novi vojvoda.²⁰ Omenjena potrditev je bila brez dvoma na mlin ogrskemu kralju, ki bi tako lahko s privoljenjem štajerskih deželanov postal njihov vojvoda. Hartnid Ptujski se je omenjal med pričami potrditvene listine. S precejšnjo gotovostjo lahko domnevamo, da je bil med tistimi, ki so bili vpleteni v ponarejanje. Hartnidov sin Friderik V. je kmalu po miru v Budimu (1254), kjer so si Ogrji Štajersko dejansko pridobili, med njimi užival velik ugled. Že januarja 1255 je imel funkcijo štajerskega deželnega maršala.²¹ Friderik V. Ptujski, potomec velikih ogrskih sovražnikov, je celo dosegel, da mu je kralj Bela leta 1255 v fevd podelil gradove Borl, Treun in Središče ob Dravi.²² Vse to se je torej zgodilo kljub dejstvu, da so Ptujski v stole-

tju pred tem dogajanjem Ogrom prizadejali mnogo gorja. Zadnje še najbolj govori v prid domnevi, da so imeli prav oni eno izmed glavnih (če ne celo vodilnih) vlog med ponarejevalci, saj njihovi uspehi in visok status v času ogrske nadoblasti na Štajerskem sicer nikakor ne bi bili mogoči.

Friderik V. je bil brez dvoma najdejavnejši plemič današnje slovenske Štajerske v vsej drugi polovici 13. stoletja. Njegov oče Hartnid je salzburškemu nadškofu sicer še leta 1246 obljubil, da bo enega izmed sinov poročil s salzburško ministerialko, tega pa Frideriku kasneje ni bilo treba storiti.²³ Je pa obdržal salzburški Vurberk (ki ga je prav tako dobil leta 1246) in celo začel uporabljati njegov grb – črnega zmaja na rumeni podlagi. V naslednjih desetletjih je bil globoko vpleten v številne zadeve štajerske vojvodine, medtem ko se v spremstvu salzburškega nadškofa dolgo sploh ni pojavljal. Njegov brat, Hartnid II., je najverjetneje ravnal podobno.²⁴

V rokah gospodov Ptujskih je bilo v 13. stoletju vsaj 14 gradov.²⁵ Friderik V. je v času ogrske vlade na Štajerskem leta 1255 opravljal funkcijo deželnega maršala in se že konec leta pred tem obnašal kot nekakšen štajerski deželni funkcionar, ko je skupaj z gospodom Gotfridom II. Mariborskim in še nekaterimi drugimi plemiči šibkejšega Vernerja Hompoškega prisilil, da je plačal odškodnino vetrinjskim

Vurberški grb: črni zmaj z zavitim repom na zlatem polju. Ta grb je prvi uporabil Hartnid I. leta 1246 (*Hajdinjak in Vidmar, Gospodje Ptujski*, str. 15).

ljevem pismu ni nič natančneje povedanega, bi bilo možno, da je šlo pri njem za fevdno pismo iz leta 1244, kljub temu da je njegov izdajatelj takrat nosil naslov cesarja. Prav tako bi bilo možno, da je šlo za neko do danes izgubljeno Belovo, Otokarjevo ali Rudolfovo pismo, ki je prav tako urejalo pravice Ptujskih v Bistrici. Weiss (CD-rom), str. 64: *Sexcentas autem marcas argenti cum sexcentis marcis argenti, in quibus tenebamur eidem legitime, compensavit, bona nostra in Voystritz, que a nobis tenuit obligata, a nexu pignoris liberata nobis renunciando et eadem libera demittendo, litteris regiis quas super ipsa obligatione confectas idem Fridericus habuit, nostris manibus libere resignatis*. Blaznik, *Topografija* 2, str. 309, geslo: Slovenska Bistrica (mesto z gradom in reko Bistrico ter cerkvijo sv. Jerneja); Kosi, *Marginalije*, str. 208–209; Kos, *Vitez in grad*, str. 373–374.

¹⁸ UBSt II, št. 375–376.

¹⁹ Ottokars Österreichische Reimchronik, vrstice 2044–2123, MGH Dt. Chron. 5/1, str. 28.

²⁰ UBSt III, št. 50; Gradivo VI, št. 84; Spreitzhofer, *Georgenberger Handfeste*, str. 77–79, 90–91.

²¹ Gradivo VI, št. 259, 260.

²² UBSt III, št. 189.

²³ Gradivo VI, št. 18.

²⁴ Zehetmayer, *Zu den steirischen Landtaidingen*, str. 112.

²⁵ Bele, *Današnja slovenska Štajerska*, str. 45–77.

menihom.²⁶ Sam se je v času svojega življenja udeležil kar dvanajstih štajerskih deželnih zborov, s čimer je močno prednjačil pred vsemi ostalimi udeleženci, ki jih je bilo z območja današnje slovenske Štajerske 43 (gl. seznam v prilogi).²⁷

Ogrska oblast na Štajerskem se ni obdržala. Namesto ogrskega kralja Bele je tam kot glavar sicer vladal slavonski ban Štefan, ki pa je bil precej nepriljubljen. V času opravljanja funkcije deželnega glavarja se je namreč zavzemal predvsem za pravice samostanov in drugih cerkvenih ustanov. Številni deželnoknežji ministeriali so bili zdaj prisiljeni vračati posesti ali plačevati odškodnino, tako da je med njimi nejevolja proti ogrski nadoblasti marsikje vse bolj rasla.²⁸ Sklepali bi lahko, da so isti ministeriali, ki so se zdaj pritoževali, v času ogrskega prevzema oblasti na Štajerskem pričakovali popustljivega gospodarja. Samo ugibamo lahko, kaj vse je ogrska stran štajerskim deželanom pred budimskim mirom obljubljala. Zdaj ko se to očitno ni izpolnilo, so se Štajerci začeli vedno bolj deliti na podpornike Ogrov in privrženice češkega kralja Otokarja Přemysla, ki si je v preteklih spopadih za babenberško dediščino priboril vojvodino Avstrijo.

Ogrska stran se je kljub vsem svojim uslugam nazadnje zamerila tudi Ptujskim, ki so, ko se je na prelomu med letoma 1257 in 1258 začel protiogrski upor, potegnili z uporniki. Ban Štefan je bil najprej pregnan iz Dravske doline, nato pa je moral pred Friderikom V. Ptujskim, svojim nekdanjim zaveznikom in prejemnikom številnih milosti, pobegniti še iz Maribora. Kralj Bela je bil zaradi tega poraza besen, nič manj pa dogajanje ni razkačilo njegovega sina in sovladarja Štefana V. Ta se je s svojo vojsko odpravil nazaj na Štajersko in se (očitno predvsem Ptujskim) skušal maščevati za prejšnji poraz, ki ga je imel za veliko sramoto.²⁹ Položaj se je spremenil, ko je na prizorišče prispel salzburški nadškof Ulrik Sekovski in se s Štefanom dogovoril za zastavo Ptuja.³⁰ Ko se je nadškof odpravil nazaj proti Salzburgu, je bil med plemiči, ki so ga spremljali, tudi Friderikov brat Hartnid II. Ptujski. Morda mu je milost pri Ogrih izprosil prav nadškof Ulrik.³¹

Štajersko plemstvo se je, kot kaže, v povezavi s češkim kraljem pozno jeseni 1259 ponovno uprlo Ogrom.³² V ogrskih rokah je zdaj poleg nekate-

rih gradov ostal le še Ptuj (kjer se je tedaj očitno še zmerom zadrževala žena kralja Štefana V.), a še to le za kratek čas.³³ Nato so se med štajersko stranjo in češkim kraljem Otokarjem Přemyslom začela pogajanja. Štajerci, ki za deželnega kneza (oziroma njegovega glavarja) vsekakor niso hoteli še enega samovoljnega tirana, so v Avstrijo, ki je tedaj že bila pod oblastjo češkega kralja, poslali nekaj svojih predstavnikov (očitno z namenom pogajanj oziroma usklajevanja načrtov). Imena domnevnih štajerskih odposlancev so nam znana iz listine, ki jo je kralj Otokar II. Přemysl marca 1260 izstavil na Dunaju in v kateri se je že imenoval štajerski vojvoda. To so bili: Vulfing Stubenberski, Rudolf in Liutold Stadeska, Ulrik Liechtensteinski, Hartnid iz Orta, Friderik V. Ptujski, Herand Wildonski, Hartnid Rabensteinski in Gotfrid II. Mariborski.³⁴

Ogrske oblasti na Štajerskem je bilo poleti 1260 konec in decembra istega leta je v Gradec končno prišel novi vojvoda in češki kralj Otokar Přemysl, ki je ogrsko stran pred tem odločilno premagal v bitki pri Groissenbrunn. Med množico plemičev, ki so prišli k njemu v štajersko prestolnico iskat milosti, je bil tudi Friderik V. Ptujski. Očitno pri češkem kralju ni naletel na gluha ušesa in je kmalu zatem v Gradcu kupil hišo.³⁵ V šestdesetih letih Friderika V. srečujemo tako pri kralju Otokarju II. Přemyslu kakor tudi pri njegovih štajerskih glavarjih.³⁶ Res v času češke vlade na Štajerskem ni opravljal nobene deželne funkcije, a je bil pri čeških oblasteh kljub temu v velikih časteh. V poročilu o svojih aktivnostih iz leta 1261 je takratni štajerski deželni glavar Vok Rožmberški kralju Otokarju Přemyslu med drugim priporočal, naj gospodom Rudolfu II. Stadeskemu, Frideriku V. Ptujskemu in Gotfridu II. Mariborskemu pošlje posebno pismo. V tem pismu naj se jim skrbno zahvali za njihove različne nasvete, pomoč in naklonjenost, ki so jo izkazali Voku, ter si na ta način pridobi njihovo naklonjenost in stanovitnost tudi za naprej. Iz danes ohranjenih virov nam ni znano, ali je Otokar Přemysl tako pismo tudi napisal,³⁷ a vsekakor se je Ptujskemu oddolžil. Leta 1263 je njegovo hišo v Dunajskem Novem mestu oprostil dajatev,³⁸ istega leta pa je bil Friderik tudi pri njem na Češkem, kjer je kot član kraljevega spremstva pričal v dveh njegovih listinah.³⁹ Obe listini je kralj izdal v majhnem kraju Plasy, približno 20 km severno od Plzna, namenjeni

²⁶ Gradivo VI, št. 252, 259, 260.

²⁷ Bele, *Današnja slovenska Štajerska*, str. 45–77.

²⁸ Dopsch, *Länder und Reich*, str. 453; Pferschy, *König Ottokar*, str. 10–11.

²⁹ Ottokars Österreichische Reimchronik, vrstice 5655–5854, MGH Dt. Chron. 5/1, str. 75–77, 1418 (Übersicht über den Inhalt der Reimchronik); Pferschy, *Beurteilung*, str. 372–373.

³⁰ Štih, *Salzburg*, str. 188; Pirchegger, *Herren von Pettau*, str. 13–17.

³¹ Ottokars Österreichische Reimchronik, vrstice 5939–5940, MGH Dt. Chron. 5/1, str. 79, 1418 (Übersicht über den Inhalt der Reimchronik); Kos, *Blesk zlate krone*, str. 208; Pirchegger, *Steiermark 1*, str. 229.

³² MDC IV/1, št. 2705; Obersteiner, *Bischöfe von Gurk*, str. 100;

Pirchegger, *Steiermark 1*, str. 230; Jaksch, *Geschichte Kärntens* 2, str. 33–34; Dopsch, *Länder und Reich*, str. 453.

³³ Annales Otakariani ad a. 1260, MGH SS 9, str. 182.

³⁴ UBSt III, št. 286; Pferschy, *Ungarn und Steiermark*, str. 82; Pirchegger, *Steiermark 1*, str. 230.

³⁵ UBSt IV, št. 8, 13, 58; Zehetmayer, *Zu den steirischen Landtaidingen*, str. 103.

³⁶ UBSt IV, št. 42, 43, 86, 94, 162, 163, 166, 179, 352, 390, 395–397.

³⁷ UBSt IV, št. 43; Hoensch, *Der goldene König*, str. 119.

³⁸ UBSt IV, št. 123.

³⁹ CDRB V, št. 386, 387.

pa sta bili tamkajšnjemu cistercijskemu samostanu. Friderik, ki je bil takrat očitno edini Štajerec v kraljevem spremstvu, je med navzočimi imel dovolj velik ugled, da je bil med 18 pričami na devetem mestu.

Friderik V. Ptujski je Otokarju najverjetneje ostal blizu tudi v naslednjih letih. Slednjič je svoj dober odnos s kraljem očitno precenil in se nanj obrnil kot ovaduh, verjetno pričakujoč nagrado. Odnosi med Otokarjem in nekaterimi njegovimi štajerskimi ministeriali so sredi šestdesetih let namreč postajali napeti. Otokar se je večkrat skliceval na deželnoknežjo pravico do gradnje gradov in hkrati štajerskim deželanom omejeval samovoljno gradnjo le-teh. Že leta 1261 je Vok Rožmberški kralju poročal, da se po besedah »Ptujskega in Stadeškega« pesnik Ulrik Liechtensteinski in Herand II. Wildonski pritožujeta nad njim. Bila sta očitno prepričana, da jima Otokar krati pravice do njunih gradov.⁴⁰ Po vrnitvi s križarskega pohoda v Prusijo pozimi 1267/1268 se je Otokar dokončno odločil napraviti konec nevšečnostim v zvezi z domnevno nedovoljeno gradnjo gradov. V svoj tabor pred Vroclav je zato poklical Ulrika Liechtensteinskega, Heranda II. Wildonskega, grofa Bernharda Pfannberškega (in najverjetneje njegovega brata Henrika) ter Vulfinga Stubenberškega. Zdi se, da je bil prepričan, da proti njemu kujejo zaroto, zato jih je dal (kot kaže, skupaj z njihovim denunciantom Friderikom Ptujskim) zapreti. V ječi so ostali približno pol leta, medtem jim je kralj odvzel in porušil več gradov.⁴¹

Friderik V. Ptujski je bil dovolj preračunljiv, da se po smrti koroškega vojvode Ulrika (1269) ni brezglavo vključil v boj med njegovim bratom Filipom Spanheimskim in kraljem Otokarjem, ki sta se spopadla za njegovo dediščino. V tem boju je češki kralj zmagal in posledično postal koroški vojvoda. Smrt Sigfrida Marenberškega na prelomu med letoma 1271 in 1272 smemo verjetno postaviti prav v kontekst Otokarjevega utrjevanja svoje oblasti na Koroškem. Domnevati smemo, da je češki kralj sumil, da ima Sigfrid skrivne zveze s Čehom nenaklonjenimi koroškimi plemiči.⁴² Sigfrida je zato dal na hitro usmrtiti. Friderika Ptujskega zasledimo pri češkem kralju septembra 1272, le nekaj mesecev po smrti Sigfrida Marenberškega, ki ga je Ptujski moral osebno poznati. Do leta 1274 je bil, vsaj na videz, še vedno v Otokarjevem taboru, čeprav je morda že razmišljal o tem, da se tudi češki kralj ni izkazal za ravno blagega štajerskega vojvodo in bi se mu (pač ob pravi priložnosti) splačalo upreti ter poiskati nekoga tretjega.⁴³

1. oktobra 1273 so volilni knezi oziroma njihovi

predstavniki slovesno izvolili grofa Rudolfa Habsburškega za novega vladarja v Svetem rimskem cesarstvu, in to kljub silnemu nasprotovanju Otokarja Přemysla. Novice o Rudolfovem nastopu vlade so med (avstrijskimi in štajerskimi) plemiči očitno takoj povzročile odobravanje in upanje na prihodnost brez češkega kralja. Prek salzburškega nadškofa Friderika II. so se že jeseni 1274 začeli povezovati z Rudolfom.⁴⁴ Februarja 1275 je nadškof Friderik tako kralju Rudolfu sporočal, da kralj Otokar Přemysl (oziroma njegov novi štajerski glavar Milota z Dedic) strašno besni po salzburških posestvih. Tudi Habsburžanovi zavezniki na Avstrijskem, Štajerskem in Koroškem naj bi po nadškofovih besedah klavarno propadali, zato je nadškof Rudolfa pozival, naj čim prej vojaško pomaga.⁴⁵ Kdaj je Friderik V. Ptujski prestopil k Rudolfu, je težko reči. Morda se je to zgodilo že do prve polovice leta 1275, ko je salzburški nadškof kralja Rudolfa pozival, naj njemu in svojim zaveznikom v Vzhodnih Alpah pomaga proti češkim silam. Kdo so bili v tistem trenutku Rudolfovi vzhodnoalpski zavezniki, ne izvemo, saj jih nadškof v svoji listini poimensko ne omenja. Bilo bi sicer možno, da je bil Friderik V. Ptujski med njimi, a je po drugi strani mnogo bolj verjetno, da je taktično čakal na vojaško posredovanje rimskega kralja in zaradi trenutne češke premoči ni hotel nositi glave naprodaj.⁴⁶

Potem ko je Rudolf postal kralj, sta bili njegovi glavni nalogi predvsem vzpostaviti mir in revidirati stanje odtujenih državnih fevdov, kar mu je dalo možnost ukrepanja proti češkemu kralju. Na državnem zboru v Nürnbergu je dobil pooblastila, da si protipravno odtujene državne fevde ponovno pridobi (če je treba, tudi s silo). Ker Otokar Přemysl Rudolfa kot kralja ni priznaval, si od njega ni dal podeliti češkega kraljestva, zato je bila proti njemu vložena tožba. Ko jo je ignoriral, ga je slednjič doletel državni preklíc. Okoli Rudolfa se je zatem začelo zbirati vedno več odličnikov, med drugim mladi ogrski kralj Ladislav IV. Njegovi številni zavezniki so v dežele češkega kralja začeli uspešno vdirati z več strani. Konec novembra 1276 je bil Otokar Přemysl spričo vojaške nevarnosti s strani Rudolfovih zaveznikov prisiljen popustiti. Odpovedati se je moral Avstriji, Štajerski, Koroški, Kranjski, Slovenski marki, Chebu in Pordenonu.⁴⁷

Do Friderikove odločitve za prestop v Rudolfov tabor je moralo priti v drugi polovici leta 1276, ko so se bojne operacije proti kralju Otokarju II. Přemyslu

⁴⁴ MDC V, št. 158; Chronicon Colmariense ad a. 1273, MGH SS 17, str. 245; Pirchegger, *Steiermark 1*, str. 244.

⁴⁵ UBSt IV, št. 549; MDC V, št. 169–170; Wagner, *Interregnum*, str. 437, 447–448.

⁴⁶ Glede na to, da je Otokar od plemstva in mest v Avstriji, na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem v približno istem času jemal talce, je tudi to utegnulo vplivati na Friderikovo odločitev. MDC V, št. 169–170.

⁴⁷ Rexroth, *Deutsche Geschichte*, str. 89; Kusternig, *Kämpfe zwischen Rudolf und Ottokar*, str. 233–234.

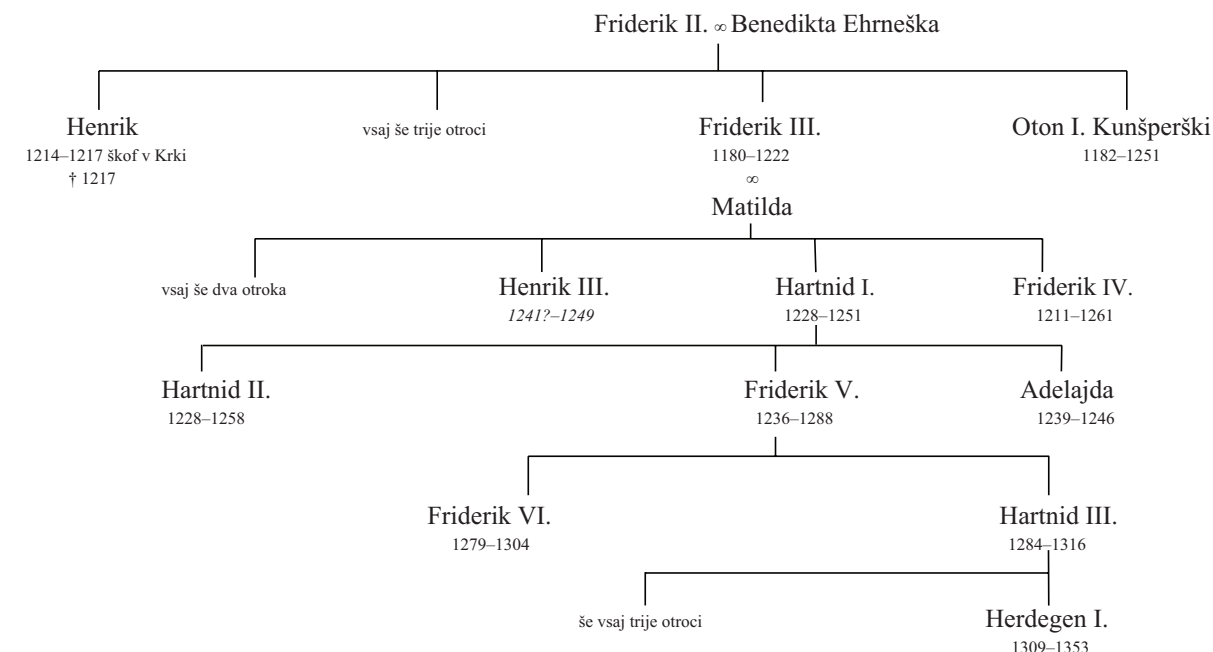
⁴⁰ UBSt IV, št. 43; Dopsch, *Länder und Reich*, str. 457.

⁴¹ Ottokars Österreichische Reimchronik, vrstice 9778–10007, MGH Dt. Chron. 5/1, str. 129–132; Pirchegger, *Steiermark 1*, str. 237; Hajdinjak in Vidmar, *Gospodje Ptujski*, str. 20.

⁴² Pferschy, *Beurteilung*, str. 376–377; Bele, *Rodbina Trušenjskih*, str. 24.

⁴³ UBSt IV, št. 463.

IZSEK IZ GENEALOŠKE PREGLEDNICE PTUJSKIH

Povzeto po:

- Ravnikar, Po zvezdnih poteh, str. 79 (Genealoška tabela gospodov Ptujskih).

- Kos, Vitez in grad, str. 357 (Genealoška preglednica 67: Ptuj)

že začele in so bili Čehi pregnani iz vojvodine Štajerske. Vsekakor se je to zgodilo do septembra istega leta, ko je bil Friderik Ptujski eden tistih, ki so se v reinskem samostanu zavezali, da bodo služili Habsburžanu. V teh prelomnih trenutkih je bila politična situacija na vzhodnoalpskem območju kar naenkrat obrnjena na glavo in treba se ji je bilo na novo prilagoditi. Naloga Štajercev in Korošcev je bila, da so zdaj na vse grlo razglasili svojo privrženost kralju Rudolfu, čeprav so v prejšnjih časih iskali koristi pri Otokarju Přemyslu. V starem cistercijskem samostanu Rein v bližini Gradca se je tako že septembra 1276 zbrala velika množica štajerskih in koroških odličnikov, da bi tam svoje nove politične odločitve potrdili in še pisno razglasili. Slovesno so torej izdali listino, s katero so se kot državni ministeriali zavezali, da bodo služili kralju Rudolfu Habsburškemu in se medsebojno podpirali.⁴⁸ Med prisotnimi Štajerci in Korošci je bil Friderik V. Ptujski omenjen na zelo uglednem mestu. Nato se je s svojimi vojniki aktivno vključil v dogajanje in bil jeseni 1276 navzoč pri vojaških akcijah in pogajanjih med habsburško in premyslidsko stranjo v Avstriji.⁴⁹ Medtem ko je tja sam pripeljal dvesto mož, jih je grof Henrik Pfannberski pripeljal tristo, Hartnid III. Wildonski pa nekaj več kot sto.⁵⁰ Še sredi februarja 1277 se je Friderik zadr-

ževal pri kralju Rudolfu na Dunaju. Najpozneje ob tej priložnosti se je Habsburžanu dovolj priljubil, da je od njega dobil celo funkcijo štajerskega deželnega sodnika (1277–1279).⁵¹

V mesecih po novembru 1276 sta tako habsburška kot premyslidska stran pokazali malo pripravljenosti za pomiritev in se hkrati začeli oboroževati. Vojski obeh monarhov sta si 26. avgusta 1278 stali nasproti na ravnici med krajema Dürnkrut in Jedenspeigen, štirideset kilometrov severovzhodno od Dunaja. Sledila je bitka, ki jo je Otokar Přemysl izgubil. Nato je med begom padel v ujetništvo enega izmed osebnih sovražnikov, ki ga je v nasprotju z viteško častjo nemočnega ubil.⁵² Ni gotovo, da se je Friderik V. Ptujski (zdaj že nekoliko v letih) udeležil bitke pri Dürnkrutu, čeprav bi vsekakor bilo mogoče, da je bil tam. Podatek o tem dobimo iz Avstrijske rimane kronike. Kronist Otokar iz Geule v njej namreč navaja, da sta dva plemiča, očitno nekje na začetku bitke oziroma zelo kmalu pred tem, odvrгла svoje ščite in zbežala. Imen dotičnih plemičev kronist ne omenja, najdemo pa v njegovi kroniki vsaj opise njunih ščitov. Drugi ubežnik je bil očitno Štajerec, močan in velik, v svojem grbu je imel črnega

⁴⁸ UBSt IV, št. 600; MDC V, št. 221, 223, 274; Niederstätter, *Österreich*, str. 75.

⁴⁹ MDC V, št. 211, 215–216; Dopsch, *Länder und Reich*, str. 473–474; Hoensch, *Der goldene König*, str. 223.

⁵⁰ Ottokars Österreichische Reimchronik, vrstice 14586–

14597, MGH Dt. Chron. 5/1, str. 193, 1420 (Übersicht über den Inhalt der Reimchronik); Pirchegger, *Steiermark* 1, str. 246–247; Pirchegger, *Herren von Pettau*, str. 13–14.

⁵¹ MDC V, št. 254; Niederstätter, *Österreich*, str. 327; Mell, *Verwaltungsgeschichte der Steiermark*, str. 171.

⁵² MDC V, št. 356–357; Kusternig, *Kämpfe zwischen Rudolf und Ottokar*, str. 276–300.

zmaja na rumeni podlagi.⁵³ Glede na ta opis bi torej lahko šlo za gospoda Friderika V. Kljub opisu, ki ga srečamo v kroniki, je po drugi strani malo verjetno, da bi Ptujski v strahu pred smrtjo v bitki zbežal z bojišča – kar bi bilo v tistem času obravnavano kot nadvse strahopetno in vsega zaničevanja vredno. Friderikov velik ugled se v času po bitki namreč ni niti malo zmanjšal. Kralj Rudolf mu je okrog leta 1278 morda prav zaradi zaslug pri Dürnkrutu dovolil ob ogrski meji zgraditi grad Ormož (ki je po svojem graditelju dobil ime *Friedau*).⁵⁴

Gospodje Ptujski navedbe v Avstrijski rimani kroniki seveda niso bili veseli. Kakor navaja Hans Pirchegger, so zato njeno besedilo (morda s pomočjo pesnika Henrika iz Mügelna) dali popraviti, tako da so odstranili vse zase obremenilne dele in jih nadomestili s pohvalami.⁵⁵ Za dejstvo, da domnevna strahopetnost Friderika Ptujskega v večini ohranjenih rokopisov Otokarjeve Avstrijske rimane kronike ni omenjena, je po mnenju Borisa Hajdinjaka najverjetneje zaslužen Herdegen I. Ptujski (1319–1353), Friderikov vnuk in štajerski dedni maršal.⁵⁶ Joseph Seemüller, ki je leta 1890 pripravil kritično izdajo Avstrijske rimane kronike, je domneval, da je pri ponarejevalcu šlo za Hartnida Ptujskega (IV. ali V.?).⁵⁷ Kakorkoli že, Friderik V. se po bitki pri Dürnkrutu, kot vse kaže, ni nehal pojavljati v Rudolfovih listinah (kjer ga najdemo že prej), poleg tega je obdržal tudi mesto štajerskega deželnega sodnika.⁵⁸ S precejšnjo gotovostjo lahko torej zaključimo, da si gospodje Ptujski pri Dürnkrutu z begom oziroma strahopetnostjo najbrž niso nakopali sramote oziroma da pri drugem izmed ubežnikov, omenjenih v Avstrijski rimani kroniki, v resnici ni šlo za enega izmed njih.

Z Rudolfovo pomočjo se je Friderik V. Ptujski po letu 1279 (neuspešno) skušal celo otrestiti fevdne vezi s salzburškim nadškofom ter si ptujski grad z mestom in gospostvom prisvojiti kot svojo last. Posledični spor med Ptujskimi in salzburškim nadškofom je prerasel v oborožen spopad, ki se je končal šele decembra 1286 s posredovanjem kralja Rudolfa in vojvode Albrehta. Friderik V. Ptujski se je moral podrediti. Njegov poskus, da bi se otrešel fevdne vezi s salzburškim nadškofom ter si prilastil ptujski grad z mestom in gospostvom kot svojo lastnino, se je izjalovil.⁵⁹

Kralj Rudolf Habsburški je že zgodaj upal, da bo lahko moč svoje rodbine utrdil na jugovzhodu države. Začasno je tamkajšnjim vojvodinam vladal kot cesarstvu zapadlim državnim fevdom, hkrati pa je bilo jasno, da jih bo moral v doglednem času spet nekemu podeliti. V drugi polovici decembra 1282 je na državnem zboru v Augsburgu svoja sinova Albrehta in Rudolfa povzdignil med državne kneze ter jima skupno podelil Avstrijo, Štajersko, Kranjsko in Slovensko marko. Vojvoda Albreht je bil konec osemdesetih let vpleten v spopade z Ogrji. Med njegovimi zavezniki so bili tudi Ptujski (očitno Friderik VI. in Hartnid III.), ki so avstrijskemu vojvodi proti ogrski nevarnosti, kot kaže, pomagali tudi sredi leta 1291 (torej tik preden je Albreht prišel v spor s štajerskim plemstvom).⁶⁰ Kar se tiče ptujске udeležbe v protihabsburškem uporu neposredno zatem, je nekoliko težje soditi. V mirovni pogodbi med habsburško in salzburško stranjo iz maja 1293 niso omenjeni ne na eni ne na drugi strani. Razlog za njihovo domnevno odsotnost je bil, kot se zdi, povsem družinske narave. Stari Friderik V., izkušeni vojak, politik in predvsem pragmatični spletkar, je sredi leta 1288 namreč umrl.⁶¹ Njegova sinova Friderik VI. (1279–1304) in Hartnid III. (1284–1316) očetu nista bila popolnoma dorasla in njegovih političnih uspehov nista zmogla nadaljevati. V času protihabsburškega upora sta bila očitno preveč zaposlena z deljenjem obsežnih družinskih posesti, da bi se (na eni ali drugi strani) vpletla še vanj. Očetove posesti sta si novembra 1293 dokončno razdelila. Posledično sta nastali vurberška (Friderik) in ptujsko-ormoška veja rodbine (Hartnid).⁶²

Sklep

Friderik V. Ptujski je bil na območju današnje slovenske Štajerske v petdesetih in šestdesetih letih 13. stoletja (in tudi pozneje) edini izvorno neštajerski ministerial (sicer v tem času že trdno v štajerskih vrstah), ki je imel zelo uspešne prednike in ki hkrati v svojem času ni le sedel na njihovih lovorikah, temveč je k moči in slavi svoje rodbine tudi sam veliko prispeval. Pri tem se ni nikoli oziral na obljube, dane v preteklosti, temveč se je – najbrž brez pretirano slabe vesti – obračal k vedno novim gospodarjem, če so mu v zameno le ponujali dovolj ugodnosti. Prav on je utrdil mesto Ptujskih kot ene najpomembnejših štajerskih rodbin. 20 let za njim se je na vrh pomembnih

⁵³ Ottokars Österreichische Reimchronik, vrstice 15971–15984, MGH Dt. Chron. 5/1, str. 211, 1421 (Übersicht über den Inhalt der Reimchronik); Hajdinjak in Vidmar, *Gospodje Ptujski*, str. 20; Pirchegger, *Steiermark 1*, str. 256.

⁵⁴ Pirchegger, *Steiermark 1*, str. 256 (opomba 26); Hajdinjak in Vidmar, *Gospodje Ptujski*, str. 20, 22.

⁵⁵ Pirchegger, *Steiermark 1*, str. 256 (opomba 26).

⁵⁶ Hajdinjak in Vidmar, *Gospodje Ptujski*, str. 22.

⁵⁷ Ottokars Österreichische Reimchronik, MGH Dt. Chron. 5/1, str. XLII; Hajdinjak in Vidmar, *Gospodje Ptujski*, str. 25.

⁵⁸ MDC V, št. 253, 254, 263, 349, 400, 406; Mell, *Verwaltungs-geschichte*, str. 171 (besedilo in opomba 56).

⁵⁹ Weiss (CD-ROM), str. 64; REDS I, št. 1219, 1221, 1248–1250; Štih, Salzburg, str. 188; Hausmann, Der Streit, str.

263–285.

⁶⁰ Ottokars Österreichische Reimchronik, vrstice 42810–42814, MGH Dt. Chron. 5/1, str. 555, 1425 (Übersicht über den Inhalt der Reimchronik); Pirchegger, *Steiermark 2*, str. 8; Niederstätter, *Österreich*, str. 99.

⁶¹ Ottokars Österreichische Reimchronik, vrstice 42810, 42815, MGH Dt. Chron. 5/1, str. 555, 1425 (Übersicht über den Inhalt der Reimchronik); Pirchegger, Herren von Pettau, str. 17.

⁶² Hajdinjak in Vidmar, *Gospodje Ptujski*, str. 6–7, 20; Pirchegger, Herren von Pettau, str. 17.

spodnještajerskih plemičev povzpel Ulrik II. Žovneški. Tudi ta je bil, kakor svoj čas Friderik V. Ptujski, spreten politik, ki je znal izkoristiti takratne razmere. Poleg tega je za doseganje svojih (povsem dinastičnih in posvetnih) ciljev nekajkrat prijel tudi za meč. Čeprav so bila desetletja, ki so sledila letu 1311, predvsem čas velikih političnih uspehov Žovneških (Celjskih), so bili v istem času zelo močni tudi Ptujski.⁶³ Ptujski rodbini, ki je bila v 14. in prvi polovici 15. stoletja na spodnjem Štajerskem med najmočnejšimi, je najtrdnjše temelje za kasnejše uspehe v drugi polovici 13. stoletja postavil prav Friderik V. Po drugi strani vzbuja pozornost, da kljub očitni realni moči Ptujskim nikoli ni uspelo priti do uglednejšega plemiškega naziva. Čas njihovega največjega političnega elana je očitno minil že v 13. stoletju (prav s Friderikom V.), medtem ko ga Celjskim ni zmanjkalo vse do njihovega izumrtja (leta 1456).

VIRI IN LITERATURA

OBJAVLJENI VIRI

- Annales Otakariani (Ed. D. Rudolphus Köpke). Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Tomus IX. Ed. Georg Heinrich Pertz. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1851.
- BUB – Urkundenbuch zur Geschichte der Babenberger in Österreich I, II. Ed. Heinrich Fichtenau, Erich Zöllner. Wien: Verlag Adolf Holzhausens Nachfolger, 1950, 1955.
- CDRB V – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V. Ed. Jindřich Šebánek, Sáša Dušková, Vladimír Vašků. Praha: Československá akademie věd, Historický ústav česav, 1974–1993.
- Chronicon Colmariense (Ed. Ph. Jaffe). Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Tomus XVII. Ed. Georg Heinrich Pertz. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1861.
- Gradivo – Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku II, III, IV, V. Ed. Franc Kos, Milko Kos. Ljubljana: Leonova družba, 1906, 1911, 1915, 1928.
- Gradivo VI – Gradivo za slovensko zgodovino v srednjem veku 6/1. Ed. France Baraga na podlagi gradiva Boža Otorepca. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAŽU, 2002.
- MDC – Monumenta historica ducatus Carinthiae I, III, IV/1. Ed. August von Jaksch. Klagenfurt: Kleinmayr, 1896, 1904, 1906.
- MDC – Monumenta historica ducatus Carinthiae V.

Ed. Hermann Wiessner. Klagenfurt: Kleinmayr, 1956.

Ottokars Österreichische Reimchronik (Ed. Joseph Seemüller). Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum qui vernacula lingua usi sunt. Tomi V. Pars I, II. Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1890, 1893.

REDS I – Die Regesten der Erzbischöfe und des Domkapitels von Salzburg 1247–1343, I. Band, Ed. Franz Martin. Salzburg: Gesellschaft für Salzburger Landeskunde, 1928.

SUB – Salzburger Urkundenbuch II, III. Ed. Willibald Hauthaler, Franz Martin. Salzburg: Verlag der Gesellschaft für Landeskunde, 1916, 1918.

UBSt – Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark I, II, III. Ed. Joseph von Zahn. Graz: Verlag des Historischen Vereines, 1875, 1879, 1903.

UBSt IV – Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark, Vierter Band: 1260–1276. Ed. Heinrich Appelt, Gerhard Pferschy. Wien: Verlag Adolf Holzhausens Nachfolger, 1975.

UBSt Erg. – Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark: Ergänzungsheft zu den Bänden I bis III. Ed. Hans Pirchegger, Otto Dungern. Graz: Selbstverlag der Historischen Landeskommission für Steiermark, 1949.

Weiss – Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter. Ed. Norbert Weiss. Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark 46, Graz 2002, Quellen (CD-rom v prilogi).

LITERATURA

- Bele, Martin: *Današnja slovenska Štajerska v drugi polovici 13. stoletja*, doktorska disertacija (tipkopis). Maribor, 2015.
- Bele, Martin: Rodbina Trušenjskih. *Kronika* 59, 2011, str. 5–34.
- Blaznik, Pavle: *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500*, N–Ž. Maribor: Založba Obzorja, 1988.
- Brunner, Karl: *Herzogtümer und Marken. Vom Ungarnsturm bis ins 12. Jahrhundert*. Wien: Ueberreuter, 1994.
- Dopsch, Heinz et al.: *Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter*. Wien: Ueberreuter, 1999.
- Hajdinjak, Boris in Polona Vidmar: *Gospodje Ptujski – srednjeveški vitezi, graditelji in meceni*. Ptuj: Pokrajinski muzej, 2009.
- Hausmann, Friedrich: Der Streit Friedrichs von Pettau mit den Erzbischöfen Friedrich II. und Rudolf I. von Salzburg. *Recht und Geschichte; Festschrift Hermann Balil zum 70. Geburtstag* (ur. Helfried Valentinitisch). Graz: Leykam-Verlag, 1988, str. 263–287.

⁶³ Kosi, Visoki in pozni srednji vek, str. 74–75 (Posestna razdelitev na jugovzhodu Sv. rimskega cesarstva med l. 1365 in 1374 – vrhunec moči grofov Goriških – zemljevid), 88 (Posestna razdelitev na jugovzhodu Sv. rimskega cesarstva okoli l. 1425 – vrhunec moči grofov Celjskih – zemljevid), 89–90; Hajdinjak in Vidmar, *Gospodje Ptujski*, str. 22–27.

- Hoensch, Jörg K.: *Přemysl Otakar II. von Böhmen; der goldene König*. Graz; Wien; Köln: Verlag Styria, 1989.
- Jaksch, August: *Geschichte Kärntens bis 1335*. I. Band. Klagenfurt: F. Kleinmayr, 1928; II. Band, 1929.
- Kos, Dušan: *Blesk zlate krone: gospodje Svibenski – kratka zgodovina plemenitih nasilnikov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003.
- Kos, Dušan: *Vitez in grad; vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.
- Kosi, Miha: ... quae terram nostram et Regnum Hungariae dividit ... (Razvoj meje cesarstva na Dolenjskem v srednjem veku). *Zgodovinski časopis*, 56, 2002, str. 43–93.
- Kosi, Miha: Cruciferi – Crucesignati. Prispevek k zgodovini križarskih vojn in križarskih viteških redov v 12.–13. stoletju. *Ad fontes: Otopčev zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005, str. 303–343.
- Kosi, Miha: Križarske vojne in slovensko ozemlje. *Vitez, dama in zmaj; dediščina srednjeveških bojevnikov na Slovenskem* (ur. Tomaž Lazar, Tomaž Nabergoj in Barbara Jerin). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2011, str. 71–88.
- Kosi, Miha: Marginalije h knjigi Vitez in grad. *Zgodovinski časopis*, 61, 2007, str. 201–217.
- Kosi, Miha: Visoki in pozni srednji vek (10.–15. stoletje). *Slovenski zgodovinski atlas* (ur. Drago Bajt in Marko Vidic). Ljubljana: Nova revija, 2011, str. 59–103.
- Kosi, Miha: *Zgodnja zgodovina srednjeveških mest na Slovenskem; primerjalna študija o neagrarnih naselbinskih središčih od zgodnjega srednjega veka do 13. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009.
- Kusternig, Andreas: Probleme um die Kämpfe zwischen Rudolf und Ottokar und die Schlacht bei Dürnkrut und Jedenspeigen am 26. August 1278. *Ottokar-Forschungen* (ur. Max Weltin in Andreas Kusternig). Wien: Verein für Landeskunde von Niederösterreich und Wien, 1978/79, str. 226–311.
- Mell, Anton: *Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark*. Graz-Wien-Leipzig: Historische Landeskommission für Steiermark, 1929.
- Niederstätter, Alois: *Österreichische Geschichte; Die Herrschaft Österreich; Fürst und Land im Spätmittelalter*. Wien: Ueberreuter, 2001.
- Obersteiner, Jakob: *Die Bischöfe von Gurk: 1072–1822*. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1969.
- Pferschy, Gerhard: König Ottokar II., Herrscher der Steiermark und Graz. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*, 94, 2003, str. 9–18.
- Pferschy, Gerhard: Ottokar II. Přemysl, Ungarn und die Steiermark. *Ottokar-Forschungen* (ur. Max Weltin in Andreas Kusternig). Wien: Verein für Landeskunde von Niederösterreich und Wien, 1978/79, str. 73–91.
- Pferschy, Gerhard: Zur Beurteilung Siegfrieds von Mahrenberg. *Festschrift Friedrich Hausmann* (ur. Herwig Ebner). Graz: Verlaganstalt, 1977, str. 367–378.
- Pirchegger, Hans: Die Herren von Pettau. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*, 42, 1951, str. 3–36.
- Pirchegger, Hans: *Geschichte der Steiermark 1282–1740*. Graz, Wien, Leipzig: Verlag der Universitäts-Buchhandlung Leuschner & Lubensky, 1942.
- Pirchegger, Hans: *Geschichte der Steiermark bis 1282*. Graz, Wien, Leipzig: Verlag der Universitäts-Buchhandlung Leuschner & Lubensky, 1936.
- Ravnikar, Tone: *Po zvezdnih poteh. Savinjska in Šaleška dolina v visokem srednjem veku*. Velenje: Muzej Velenje, 2007.
- Rexroth, Frank: *Deutsche Geschichte im Mittelalter*. München: Verlag C. H. Beck, 2005.
- Spreitzhofer, Karl: *Georgenberger Handfeste. Entstehung und Folgen der ersten Verfassungsurkunde der Steiermark*. Graz, Wien, Köln: Verlag Styria, 1986.
- Štih, Peter in Vasko Simoniti: *Na stičišču svetov. Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2009.
- Štih, Peter: Salzburg na spodnještajerski Dravi in Savi v srednjem veku. *Varia. Razprave. Razred za zgodovinske in družbene vede* (ur. Peter Štih). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2014, str. 175–205.
- Štih, Peter: Salzburg, Ptuj in nastanek štajersko-madžarske meje v današnji Sloveniji. *Zgodovinski časopis*, 50, 1996, str. 535–544.
- Thorau, Peter: *Die Kreuzzüge*. München: Verlag C. H. Beck, 2004.
- Wagner, Hans: Vom Interregnum bis Pilgrim von Puchheim (Salzburg im Spätmittelalter). *Geschichte Salzburgs: Stadt und Land, 1. knjiga* (ur. Heinz Dopsch). Salzburg: Universitätsverlag Anton Pustet, 1983, str. 437–486.
- Zehetmayer, Roman: Zu den steirischen Landtaidungen und zur rechtlichen Stellung der Salzburger Ministerialen im Land Steiermark bis etwa 1300. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*, 94, 2003, str. 83–122.

Priloga

Posamezniki z območja današnje slovenske Štajerske, ki so se med letoma 1246 in 1311 udeleževali štajerskih deželnih zborov.

Ime plemiča	Št. deželnih zborov, ki se jih je udeležil
1. Friderik V. Ptujski	12
2. Gotfrid II. Mariborski	6
3. Sigfrid Marenberški	6
4. Verner Hompoški	6
5. Henrik III. Svibenski	4
6. Henrik I. Rogaški	4
7. Kolon III. Vuzeniški	3
8. Ekehard Dobrenjski	3
9. Ulrik II. Žovneški	2
10. Gotfrid III. Mariborski	2
11. Kolon Mariborski	2
12. Konrad Vuzeniški	2
13. Henrik II. Rogaški	2
14. Hartnid III. Ptujski	2
15. Nikolaj Lemberški	2
16. Riher iz Polskave	2
17. Leopold I. Svibenski	2
18. Konrad IV. Mariborski	2
19. Ulrik I. Žovneški	1
20. Gebhard III. Žovneški	1
21. Leopold I. Žovneški	1
22. Amelrik Ptujski	1
23. Henrik I. Viltuški	1
24. Albreht I. Viltuški	1
25. Kolon II. Vuzeniški	1
26. Hartnid I. Ptujski	1
27. Leopold II. Svibenski	1
28. Ulrik II. Svibenski	1
29. Rudolf I. Svibenski	1
30. Friderik VI. Ptujski	1
31. Henrik Dravograjski	1
32. Leopold Treunski	1
33. Konrad Treunski	1
34. Bertold Treunski	1
35. Oton II. Kunšperški	1
36. Friderik Kunšperški	1
37. Albert Ljutomerski	1
38. Oton Ljutomerski	1
39. Konrad I. Ljutomerski	1
40. Konrad II. Ljutomerski	1
41. Ulrik IV. Mariborski	1
42. Rudolf Limbuški	1
43. Leopold iz Rogatnice	1

S U M M A R Y

Frederick V of Ptuj

In the 13th century, the area of eastern Alps witnessed the extinction of the male lines of the Babenberg (1246) and the Spanheim (1269 or 1279) ducal dynasties, which was followed by a major dispute over their inheritance, the duchies of Austria, Styria and Carinthia, as well as vast landed estates in Carniola. The contention, with all its interruptions, lasted until 1311 (or even 1335). There were several contenders (especially for the former Babenberg lands), with the pre-eminent being the Hungarian King Bela IV and King Ottokar II of Bohemia. Other parties in the territorial disputes were local noblemen, including Frederick V of Ptuj. A shrewd politician, Frederick knew well how to turn the struggles for the Styrian ducal throne to their best possible advantage. He received many favours from the current Styrian duke, but did not hesitate to turn his back on him if he expected to benefit more from his successor. He was thus for a while a loyal adherent of King Bela, then of King Ottokar II of Bohemia and after that Rudolf I, also known as Rudolf of Habsburg, and his son Albrecht.

Even though a number of other families from the same territory (Lords of Maribor, Marenberg, Vuzenica, Svibno) accomplished a considerable po-

litical ascendancy between the 1250s and 1280s, the Lords of Ptuj managed to maintain constant political advantage against them. They excelled in every possible aspect: they possessed the highest number of castles (14), held the highest number of provincial and court offices (4), attended the highest number of provincial assembly meetings, (co-)founded the highest number of monasteries, and were generally regarded (through several generations!) as politically most active noble family in the entire region.

In his day, Frederick V of Ptuj was undoubtedly the most powerful nobleman in the territory of present-day Slovenian Styria, as well as one of the most prominent members of the entire provincial federation. His closest political rival was Siegfried of Marenberg, even though he did not come from a family with the tradition of holding the highest political offices in Styria. He was also not nearly as aggressive as Frederick and evidently cared much more about founding monasteries than political wrangling. During his long political career, which lasted since the beginning of the 1250s to the mid-1280s, Frederick attended as many as twelve Styrian provincial assembly meetings, while other members of the provincial estates in the territory of present-day Styria averaged less than two attendances during the same period. Frederick also served as the Styrian provincial marshal (1255) and judge (1277–1279). He managed to secure his family members a high position on the level of the entire Styrian duchy for decades to come, but none of them would ever rise to such prominence as he had attained.